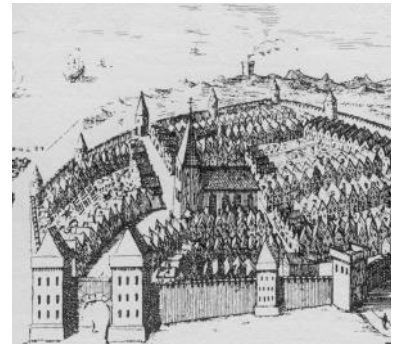

Het hoge licht van Westkapelle

Toren Sint-Willibrorduskerk

door Peter Kouwenhoven / Nederlandse Vuurtoren Vereniging (www.vuurtorens.org), september 2024

Oud-Westkapelle, eind veertiende eeuw, met de oude Sint-Willibrorduskerk en op de achtergrond de in 1370 gebouwde vuurboet.

Cultuurhistorische waarden

- *Type object / nautische functie:*

Vuurtoren / verkenningssicht en geleidelicht

- *Leeftijd van het object:*

De Sint-Willibrorduskerk is gebouwd in de periode 1458-1470. De kerktoren werd in 1818 in gebruik genomen als vuurtoren.

- *Historische betekenis van het object en zijn omgeving:*

Westkapelle dankt zijn naam aan een kerk, de kapel in het westen, die in de periode 1000 tot 1050 is gebouwd als dochterkerk van de Middelburgse Sint-Maartenskerk. De kerk werd gewijd aan Sint Willibrord en werd een zelfstandige parochiekerk.

In 1370 gaf hertog Albrecht I van Beieren opdracht een vuurbaak bij Westkapelle op te richten, ten dienste van de visserij. Hij gaf de stad het recht om vuurgeld te innen voor het onderhoud van het vuur. De kerktoren van Westkapelle functioneerde in die tijd ook als dagmerk voor de scheepvaart op de Noordzee.

De kust van Walcheren had in de late Middeleeuwen zwaar te lijden onder stormen en hoog water. In 1398 bezweek de vuurbaak doordat in het stormgeweld een deel van de duinen werd weggeslagen. Ook Westkapelle had het zwaar te verduren. Er brak een tijd aan van voortdurende en moeizame strijd tegen de steeds verder opringende zee. Na de Tweede Sint-Elisabethsvloed, in 1421, kwam het water gevaarlijk dicht bij de Sint-Willibrorduskerk. Westkapelle kreeg daarom in 1432 toestemming van gravin Jacoba van Beieren om de kerk te verplaatsen. Het duurde echter nog tot 1458 voordat men begon aan de afbraak van de oude kerk en de bouw van een meer landinwaarts gelegen nieuwe kerk. Ook Westkapelle werd opnieuw opgebouwd, op basis van een nieuw stadsplan.

In een relatief korte periode van twaalf jaar verrees een imposante driehallenkerk, naar het ontwerp van Adriaan Brantin. De kerk kreeg een 38 meter hoge toren, met haakse steunberen en natuurstenen hoekblokken. Hij werd bekroond met een spitsvormige kap, geflankeerd door vier hoektorentjes. In 1470 werd de nieuwe Sint-Willibrorduskerk in gebruik genomen.

In 1802 verwijderde de Franse bezetter een gedeelte van de torenspits om er een sein-toestel te plaatsen. De toren werd onderdeel van de zogenoemde Bataafse semafoorlijn. Dit was een stelsel van optische telegraafstoestellen langs de Noordzeekust, van Texel tot aan Vlissingen, waarmee Napoleon snel gewaarschuwd kon worden als de Engelse oorlogsvloot naderde.

In 1817 nam het ministerie van Marine het beheer van de kerktoren over van de gemeente Westkapelle, om hem te kunnen gebruiken als vuurtoren. Jacob Valk, inspecteur der maritieme gebouwen bij het Loodswezen, maakte het ontwerp voor de verbouwing van de toren. Het timmer- en metselwerk werd verricht door G.J. Passenier, meestertimmerman te Westkapelle.

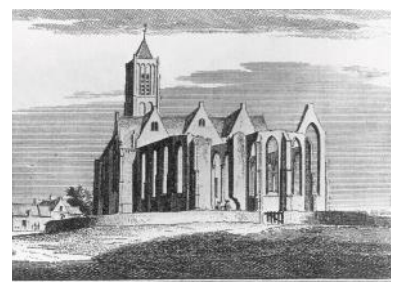
Het restant van de torenspits werd verwijderd en op het torenplat werd een zestienkantige koperen lantaarn geplaatst. Het lichttoestel bestond uit een raamwerk waaraan 15 koperen Argandse olielampen met verzilverde lichtkaatsers in ruim een halve cirkel

De Sint-Willibrorduskerk in 1674.

De Sint-Willibrorduskerk in 1696.

In de periode 1572-1574 werd Westkapelle belegerd door Spaanse troepen en in brand gestoken. De kerk is toen zwaar beschadigd.

waren opgehangen. Dit was een uitvinding van George Robinson, de inspecteur-generaal van de kustverlichting in Engeland. De Argandse lampen werden daarom ook wel Engelse lamplichten genoemd. George Robinson was ook de leverancier van het lichttoestel voor Westkapelle. Het nieuwe kustlicht werd op 20 maart 1818 voor het eerst ontstoken. Het was de eerste vuurtoren in Nederland met dit type verlichting. Het had grote voordelen ten opzichte van de gangbare kolenvuren. Met veel minder moeite en met weinig kosten verkreeg men gedurende de gehele nacht een constant helder licht, dat van grote afstand zichtbaar was.

In de nacht van 14 op 15 maart 1831 brak er brand uit in de vuurtoren, waarschijnlijk veroorzaakt door blikseminslag. Het verblijf van de lichtwachters, de opzichterskamer en de klokkenkamer stonden al snel in vuur en vlam. Neervallend brandend hout van de zolderingen stak ook de olie in het onderliggende magazijn aan. Door wegstromende brandende olie sloeg de brand over naar de kerk, die geheel uitbrandde en als ruïne achterbleef. De kerktoren bleef overeind en het lichttoestel was slechts licht beschadigd. Al na drie dagen kon het licht weer worden ontstoken. De resterende muren van de kerk zijn in 1834 gesloopt, waarna de kerktoren als losstaand object achterbleef.

Architectuurhistorische waarden

- *Bijzonder belang van het object voor het oeuvre van architect of bouwmeester:*

Over de middeleeuwse bouwmeester Adriaan Brantin is niet veel bekend. In 1906 werd de lantaarn op de kerktoren vervangen door de karakteristieke acht meter hoge, kokervormige rode opbouw van plaatijzer, met een nieuw lichthuis. De firma Penn & Bauduin in Dordrecht kreeg de opdracht voor de bouw hiervan.

De koper- en ijzergieterij Penn & Bauduin (1839-1996) was een van de Nederlandse gieterijen die zich onder meer richtten op de vervaardiging van gietijzeren vuurtorens, kapen, vloerdelen en trappen voor het interieur van vuurtorens. Penn & Bauduin heeft de bouw van een aantal gietijzeren vuurtorens op zijn naam staan: de vuurtoren van Strijensas (1883), het hoge licht en twee havenlichten in Stavoren (1884), het hoge licht van Hoek van Holland (1893) en het lage licht van Hoek van Holland (1900). De verhoging van de kerktoren van Westkapelle was een van de laatste vuurtorenklussen van Penn & Bauduin.

- *Bijzonder belang in verband met materiaalgebruik en bouwtechniek:*

Het ombouwen van kerktorens tot vuurtoren was een snelle en relatief makkelijke manier om hoge vuurtorens tot stand te brengen. De Sint-Catharinakerk in Goedereede was in 1552 de eerste. Op het plat van die toren werd 's nachts een kolenvuur brandend gehouden. Later kreeg de toren een lantaarn. In 1759 werd ook de toren van de Sint-Catharijnekkerk in Brielle voorzien van een lantaarn met daarin een kolenvuur. De toren van de Sint-Willibrorduskerk was de derde en laatste in deze reeks. Het is nu nog de enige kerktoren in Nederland met een verkenninglicht dat operationeel is. De kerktoren van Den Hoorn op Texel heeft in 1966 een geleidelicht gekregen dat nu nog functioneert, maar dat bakens is toch wel van een andere orde dan de imposante torens van de drie eerder genoemde kerken.

- *Aanwezigheid originele optiek en lichtbron:*

De huidige optiek is een bundellens van de derde grootte (500 mm), geleverd door de firma Barbier, Bénard & Turenne uit Parijs. Dit licht werd op 19 juni 1951 voor het eerst ontstoken. Het toont elke 3 seconden een witte schittering. De lichtsterkte bedraagt 2,6 miljoen kaars.

De verlichting op de toren van Westkapelle heeft een boeiende ontwikkeling doormaakt. In 1852 werd het oorspronkelijke lichttoestel met de Argandse lampen vervangen door een Fresneloptiek van de eerste grootte, met een petroleumlamp als lichtbron. Hiervoor was het nodig om de lantaarn te vervangen.

Op 15 april 1907 werd in de lantaarn van de nieuwe rode opbouw een zogenaamd 'bliksemlicht' ontstoken. Het nieuwe licht bestond uit een dubbeloptiek, geleverd door de firma Barbier, Bénard & Turenne in Parijs, met elektrische koolspitsbooglampen als lichtbron. De optiek dreef op een kwikbad. De draaiweerstand was daardoor zo laag dat de optiek met een eenvoudig uurwerk met een valgewicht in beweging kon worden gehouden. De draaisnelheid was hoog, waardoor slechts korte lichtflitsen, schitteringen genoemd, te zien waren. Het was een vinding van de Fransman Léon Bourdelles. Met een lichtsterkte van 15 miljoen kaars was dit toen een van de krachtigste kustlichten van Europa. De elektriciteit voor de booglampen werd geleverd door wisselstroomdynamo's in een apart machinegebouw aan de Grintweg te Westkapelle, thans Casembrootstraat. De dynamo's werden aangedreven door zuiggasmotoren.

In 1921 werden de booglampen op de toren vervangen door Brandarislampen: grote bolvormige gloeilampen met een hoog vermogen. De elektriciteit werd nog steeds opgewekt in het machinegebouw. Pas op 26 juli 1934 werd de toren aangesloten op het

De lantaarn en het lichttoestel met Argandse lampen uit 1817.

De kerk na de brand van 1831.

De vuurtoren omstreeks 1900.

De vuurtoren omstreeks 1910.

net van de Provinciale Zeeuwse Elektriciteitsmaatschappij en kwam de eigen opwekking van elektriciteit buiten bedrijf. De motordynamo's bleven nog wel als reserve gehandhaafd.

De dubbeloptiek is tijdens de geallieerde herovering van Walcheren in het najaar van 1944 gesneuveld. In de ochtend van 1 november 1944 kwam het geallieerde leger, onder dekking van kanonvuur vanaf schepen op zee, met landingsvaartuigen aan land. De Duitsers hadden de vuurtoren als observatiepost in gebruik. Toen zij op de vlucht sloegen voor de Britse en Canadese commando's hebben ze het bovenste gedeelte van de toren met benzine in brand gestoken, waardoor de gehele verlichtingsinstallatie werd vernield.

Op 1 februari 1946 werd een noodverlichting in gebruik genomen, op de bovenste omloop van de ijzeren opbouw van de toren. Het was een voormalig luchtvaartlicht met een lamp van 1.500 watt, dat geschikt was gemaakt als kustlicht. Dit noodlicht heeft tot 19 juni 1951 dienst gedaan.

- *Aanwezigheid van authentieke elementen van het oorspronkelijke interieur en exterieur en (on)roerende zaken:*

Bij de ombouw tot vuurtoren in 1817 werd in de 10,5 meter hoge klokkenkamer een extra houten vloer aangelegd om een lichtwachtersverblijf te creëren van 3,75 meter hoog. De ruimte daaronder werd ingericht als opzichterskamer. De klokken verhuisden naar een verdieping lager, zoals valt af te leiden uit een reconstructietekening van de situatie in 1818. Daarop zijn de galmgaten te zien in de derde verdieping van boven. Daaronder bevond zich een opslagplaats voor olievaten.

Tijdens de brand van 1831 zijn de houten vloeren volledig verbrand. Bij de verbouwing van 1831-1832 werden gewelfde stenen vloeren aangebracht. De bovenste ruimte werd ingericht als lichtwachtersverblijf. De ruimte daaronder werd gebruikt als opslagplaats voor olievaten en daaronder bevond zich het officiersverblijf. De klokken kwamen niet terug in de toren. De galmgaten werden als nissen dichtgemetseld.

Vanaf 1924 tot 1934 werd, in fasen, een grootscheepse restauratie van de toren uitgevoerd, onder directie van de Westkappelse aannemer Willem Roelse. Veel metselwerk werd vernieuwd, voor een deel met de oorspronkelijke schoongebikte stenen. Jarenlang lagen er rond de toren grote hopen van verwijderde stenen die opnieuw gebruikt moesten worden. Afgebrokkelde steunberen werden bijgewerkt, nieuwe vlechtingsblokken werden geplaatst en een groot deel van het maaswerk en de verweerde waterlijsten werd vernieuwd. De grote ramen, die tijdens de verbouwing van 1831-1832 waren geplaatst, werden vervangen door kleinere ramen.

De huidige indeling van de ruimten in de kerktoeren is nog steeds zoals die in 1831 is opgeleverd maar erg veel authentieke elementen van het interieur zijn er niet meer. De bedsteden in het lichtwachtersverblijf zijn afgebroken. In het officiersverblijf is het houten buitenwerk van de bedsteden nog aanwezig. Ze zijn nu in gebruik als vitrine.

Ensemblewaarden

- *Aanwezigheid lichtwachterswoningen en andere objecten waarmee het object een eenheid vormt:*

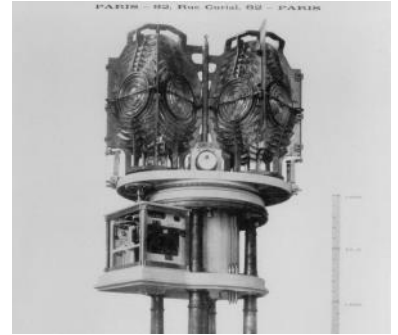
De lichtwachterswoningen uit 1907, die naast het machinegebouw stonden, zijn er niet meer. Het machinegebouw is er nog wel. Het is inmiddels een bedrijfspand, met als adres Casembroodstraat 1. Het dak van het pand, een zijgevel en een klein gedeelte van de voorgevel (het metselwerk onder de dakgoot en een klein raampje) zijn nog authentiek. De rest is allemaal aangepast.

De kerktoeren is het hoge licht van een lichtenlijn die de ingang van het Oostgat markeert. Het lage licht is een gietijzeren vuurtoren op het Noorderhoofd van de Westkappelse Zeedijk. Dit licht werd op 10 juli 1876 voor het eerst ontstoken.

Bij Zoutelande werd in 1866 een geleidelicht in een ijzeren wachthuisje geplaatst, dat samen met het hoge licht van Westkapelle een lichtenlijn vormde in zuidoostelijke richting, voor geleiding van de scheepvaart vanaf Vlissingen. In de jaren 1950-1951 is het ijzeren wachthuisje vervangen door een vierkante gemetselde lichtopstand, de 'Sergeant', die er nu nog altijd staat en functioneert als laag licht van de lichtenlijn.

- *Bijzondere betekenis van het object voor het aanzien van de streek, stad of dorp:*

De kerktoeren van Westkapelle is al eeuwenlang een beeldbepalend element in het dorp. Tijdens de herovering van Walcheren door de geallieerden in 1944 is vrijwel het gehele dorp verwoest door bombardementen maar de kerktoeren is overeind gebleven. De imposante vuurtoren van Westkapelle was voor de schilder Piet Mondriaan (1872-1944) een inspirerend object om zijn nieuwe artistieke ideeën tot ontwikkeling te brengen. Hij maakte in de periode van 1908 tot 1910 meer dan tien verschillende schilderijen en tekeningen van de vuurtoren. Hij onderzocht daarmee de mogelijkheden van verschillende manieren van werken: van heel gedetailleerd tot heel impressionis-

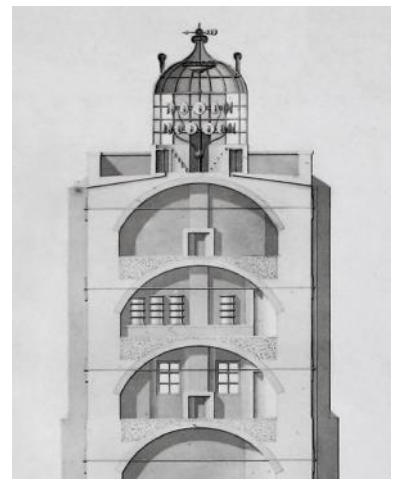
De dubbeloptiek uit 1907.

Het machinegebouw aan de Grindweg, thans Casembroodstraat, in 1907.

Reconstructietekening van de kerk en de tot vuurtoren omgebouwde kerktoeren in 1818.

De vuurtoren na de verbouwing van 1831-1832.

Lichtwachterswoningen, machinegebouw en de vuurtoren in 1907.

tisch. Het Gemeentemuseum in Den Haag heeft diverse varianten van deze vuurtorenschilderijen in zijn collectie.

Toekomstwaarde

- *Monumentenstatus:*

Rijksmonument sinds 1966, nr. 38855.

- *Eigenaar en beheerder:*

De Staat der Nederlanden is eigenaar en Rijkswaterstaat is beheerder van de vuurtoren.

- *Huidig belang voor de scheepvaart:*

De vuurtoren is actief en vooral van belang als geleidelicht, samen met de gietijzeren vuurtoren op het Noorderhoofd, voor de scheepvaart die via het Oostgat naar de Westerschelde vaart, richting Antwerpen. Het belang van de vuurtoren als verkenninglicht is minder groot, gezien de huidige satellietnavigatie.

- *Alternatief gebruik van het object en toegankelijkheid:*

Het Polderhuis Westkapelle, een stichting die zich richt op cultuurbehoud en overdracht van cultuur en geschiedenis, heeft in 2015 de exploitatie van het hoge licht en het ijzeren torentje op de Westkapelse Zeedijk als museumlocatie op zich genomen, met de intentie om de boeiende geschiedenis van deze bakens voor de scheepvaart levend te houden. De toren is in 2016 van binnen opgeknapt en geschikt gemaakt als museumlocatie. De ruimte op de begane grond is omgevormd tot een ontvangstruimte met een 'kantoortje' en toiletten. Op de eerste verdieping worden wisselende tentoonstellingen gehouden. De inrichting van de voormalige opzichterskamer heeft weer enigszins de sfeer van vroeger. In het voormalige lichtwachtersverblijf helemaal bovenin de kerktoeren hangt een zestal grote panelen waarop de geschiedenis van de kerk en de toren in beeld is gebracht. Aan het Polderhuis Westkapelle is een grote groep vrijwilligers verbonden, waarvan een deel als 'torenwachter' rondleidingen geeft in de toren.

- *Binding met de lokale bevolking:*

De grote vuurtoren, die door de eeuwen heen stand heeft gehouden tegen oorlogsgeweld en brand, is een symbool van onverzettelijkheid en trouw voor de Westkappelaren. Bovendien is hij bepalend voor de gemeenschapszin van het dorp. Als je 'van achter de toren bent' woon je niet in het dorp en kom je van elders.

- *Onderhoudstoestand:*

Zowel de toren als de ijzeren opbouw zijn aan een opknopbeurt toe.

Het lage licht van Westkapelle in 1991 en 2016.

Het lage licht van Zoutelande in de jaren '30 en het huidige lage licht.

Een van de in de periode 1908 tot 1910 door Piet Mondriaan gemaakte schilderijen van het hoge licht van Westkapelle.

De huidige optiek van het hoge licht.

De informatiepanelen in het voormalige lichtwachtersverblijf.